

BUKVE SA USE POTREBE TEGA GMEIN LUDSTVA: STIŠKI PREPIS LIPIČEVIH BUKEV

Saša Babič

Eesti Kirjandusmuuseum, Tartu
sasa.babic@zrc-sazu.si

DOI:10.4312/Obdobja.36.393-403

Arhiv Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU¹ med drugim hrani tudi slabše ohranjen in še neobravnavan rokopis zdravilske knjige oz. padarske bukve: prepis *Lipičevih bukev*, ki so bile podlaga in referenca veliko prepisom na Slovenskem. Rokopis obsega 181 strani in je razdeljen na pet delov: I. razbiranje zdravja iz vode, II. razbiranje zdravja s tipanjem žile, III. o boleznih nasploh, IV. o učinkovanju sadja na zdravje in V. o zdravilnih zeliščih.

zdravilstvo, zdravilske knjige, zeliščarstvo, Slovenija

The Archive of the Institute of Slovene Ethnology ZRC SAZU, also keeps the less well-preserved unsearched manuscript of a healing book, which is a copy of *Lipič's healing book*, which was the basis for and referred to by many transcriptions. The manuscript has 181 pages and is divided into five sections: I. Reading the health from the urine, II. Reading the health by touching the veins and heart-beat, III. About diseases in general, IV. About the effects of fruit on health and V. About medical herbs.

folk medicine, folk medicine books, herbalism, Slovenia

Padarske bukve v Sloveniji

Ljudska medicina je bila pomemben del življenja vsakega naroda in domači zdravniki, čeprav brez izobrazbe, so s pripravo zdravil in zdravljenjem sovaščanov vzbujali zaupanje in spoštovanje. Domači zdravniki ali padarji so uporabljali padarske bukve oz. zdravilske knjižice, ki spadajo med knjige ljudske medicine.² V prejšnjih stoletjih so tovrstne knjižice služile zdravilcem kot učbenik ali/in referenčna literatura, kako postaviti diagnozo bolnikom ali/in zdraviti bolezni, odpravljati težave z magičnimi metodami ali zeliščnimi pripravki, kako ohranjati zdravje. Knjige so nastajale iz različnih virov: zapisovali so si recepte, ki so jih izvedeli od drugih, pisali oz. prepisovali so iz raznih knjig ali rokopisov in zapisovali svoje ali druge izkušnje. Predvsem pa se vsebina teh bukev ne opira toliko na domače ljudsko izročilo, temveč

¹ Raziskavo za članek je podprl Sklad za evropski regionalni razvoj (Center odličnosti za estonske študije – CEES TK 145). Raziskava je povezana s projektom IUT 22-5 (Estonian Research Council) in je nastala pod okriljem MOBILITAS+ postdoktorskega projekta MOBJD33.

² Dolenc (1983–1987) v *Bibliografiji* zavede 223 ljudskomedicinskih bukev in zapisov. Pri vseh opiše glavne lastnosti (videz in vsebino) ter mesto hranjenja.

na opise in recepte zdravniških knjig iz 16. stoletja. Najpomembnejše in kot predloge za tovrstne slovenske rokopisne knjige so bile: *Ortus sanitatis* (Vrt zdravja) iz leta 1485, razne knjige o zeliščih, kot je *Kreuterbuch* iz 16. stoletja, posebno znani pa sta bili knjigi Nicolasa Lémetryja, lekarnarja iz Pariza, *Cours de chymie* (1675), in Pietra Andree Mattiolija, zdravnika in botanika, *Historia Plantarum* (1561) (Dolenc 1973: 70).

Po Dolenčevem (1975: 123) mnenju so bile najstarejše padarske bukve oz. zdravil-ske knjige *Bedezin Dohtarske Bukue u teh visokih planinah u unotrainim krainskim* napisane leta 1720. Iz leta 1759 so *Arzniske bukue sa sveshlaht boliesnj od gvave do nuek*; gre za Goričnikov prevod nemškega prevoda originala *Historia Plantarum* Pietra Andree Mattiolija (Dolenc 1973: 71). Druge, precej podobne, pa so *Bukue sa use potrebe tega gmein Folka* iz leta 1810, ki jih je po nemški ali francoski predlogi napisal oz. prevedel Pavle Lipič iz Bodovelj pri Škofji Loki (Košir 2013: 144).

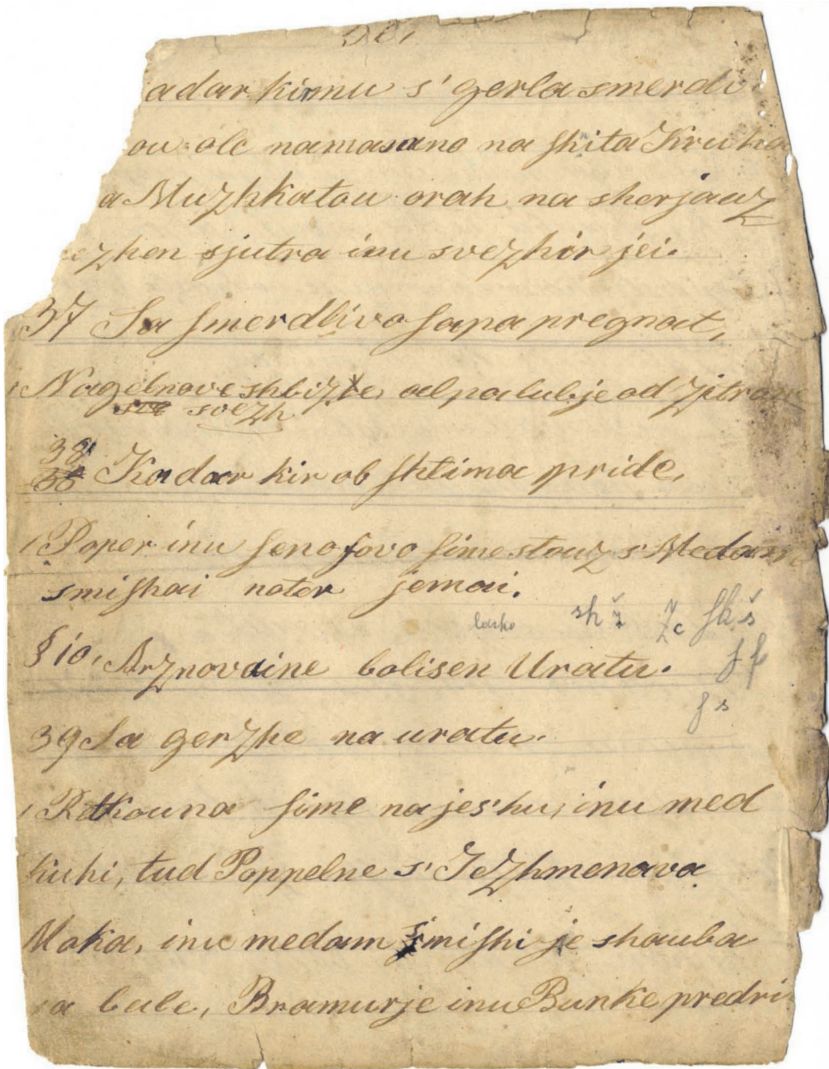
Gre za rokopis, ki je bil v slovenskem prostoru prepisan še vsaj 44-krat (Dolenc 1975: 124), zato lahko trdimo, da so imeli ti prepisi določeno strokovno podlago (Dolenc 1978: 146). Ob pregledu najdb padarskih bukev je Dolenc prišel do presenetljivih ugotovitev, da je največ zdravilskih knjižic iz Škofje Loke, medtem ko so iz Štajerske, Koroške, Primorske le posamezni primerki (Dolenc 1973: 70).

Rokopis *Bukue sa use potrebe tega gmein ludstva* v arhivu Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU

V tem prispevku obravnavani rokopis je bil najden v arhivu Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU (v nadaljevanju ISN ZRC SAZU). Sicer je bil že zabeležen v *Bibliografiji rokopisnih ljudsko-medicinskih bukev in zapisov s slovenskega etničnega območja* (Dolenc 1983–1987), a se zdi, da je bil pozabljen: na ISN ZRC SAZU ga niso poznali, zato še ni bil ne opisan ne temeljiteje obravnavan. V tem prispevku ga bomo obravnavali primerljivo z drugimi obravnavami medicinskih bukev (gl. Dolenc 1978, 1983–1987; Košir 2013) in se osredotočili predvsem na njegov opis: na zgradbo, vsebino in posebnosti.

Rokopis je eden od prepisov *Lipičevih bukev* in je bil v Ljubljano prenesen iz Stične (Dolenc 1983–1987: 48), od koder naj bi bili vsaj še štirje prepisi (Dolenc 1975: 124). Knjižica, ki jo je Dolenc (1983–1987: 48) v Bibliografiji naslovil kar *Bukue sa use potrebe tega gmein ludstva*, naj bi nastala leta 1827, torej kmalu po domnevnem nastanku originala. Knjižico je ISN ZRC SAZU podaril Julijan Strajnar³ in je shranjena v arhivski omari, v arhivski mapi z oznako *Rokopisi*. Ni uvrščena v nobeno od zbirk, ki se hranijo na ISN ZRC SAZU, in nima nobene referenčne številke. Dimenzije knjižice so 18,3 × 12,5 cm. Dolenc (1983–1987: 48) knjižico v *Bibliografiji* opisuje še kot »dobro ohranjeno knjižico, navadno sešito, brez platnic«. Žal je knjižica, verjetno zaradi neprimernih pogojev hranjenja pa tudi rokovanja, že precej uničena ob robovih, tako da se besedila ne more več v celoti prebrati, manjkata

³ J. Strajnar se ne spomni, od kod je knjižico dobil, zato ni mogoče izvedeti česa več. Je pa na strani 73 podpisana Frančiška Klemenčič. Podpis je sicer videti kot vaja iz pisanja ali pa preverjanje pisala, vendar bi lahko nakazoval tudi lastništvo. Na koncu pa je ob pripisu o licitaciji 1872 zapisano ime Josef Jemic, ki je bil verjetno kupec knjižice.

Slika 1: Dopisi na originalnem besedilu in uničeni robovi knjižice

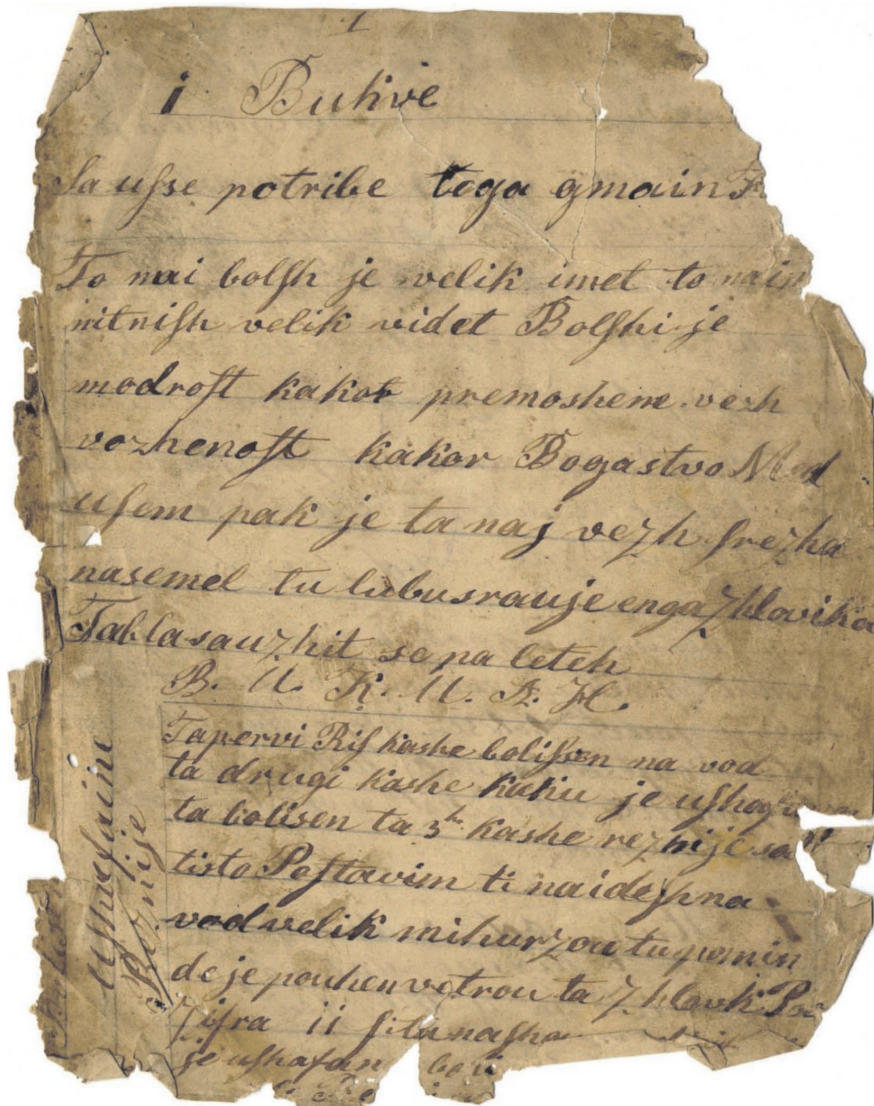
pa tudi prvi dve strani knjižice, o katerih Dolenc (1983–1987: 48) še poroča, vezava je šibka, prvi in zadnji listi knjižice so nezvezani k celoti, zgolj posamič priloženi.⁴ Mestoma je tudi črnilo pobledelo. Zaradi manjkajočih platnic ni znano, kdo je avtor prepisa knjižice in kje je nastala.

Listi v knjižici so obojestransko popisani v dokaj čitljivi pisavi, bohoričici. V knjižici je precej popravkov prepisovalca in tudi poznejših dopisov drugih uporab-

⁴ Knjižico so na ISN ZRC SAZU digitalizirali, tj. poskenirali, saj bo na ta način potovala skozi manj rok in bodo možnosti, da se ohrani vsaj v trenutnem stanju, večje.

nikov; na veliko mestih je tudi zgolj prosto popisana (kot bi kdo preverjal, ali pisalo deluje).

Oštevilčenih je 165 strani, ki obsegajo pet poglavij oz. pet bukev: na prvi oštevilčeni strani se knjižica začne z uvodom v vsebino. Na drugi oštevilčeni strani se začenjajo prve bukve, in sicer poglavje o razbiranju bolezni iz urina. Druge bukve, ki obravnavajo razbiranje zdravja iz srčnega utripa, se začenjajo na 23. oštevilčeni strani, tretje o razbiranju bolezni nasploh na strani 26, četrte o sadju in drevju na strani 83, pete bukve o zeliščih pa se začenjajo na 90. oštevilčeni strani. Na 166. strani, ki pa ni

Slika 2: Prva stran rokopisa *Bukue sa use potrebe tega gmein ludstva*: robovi strani so že precej uničeni, papir pa tudi že razpada, zato je mestoma berljivost težja

več oštevilčena, se knjižica nadaljuje s 17 stranmi stvarnega kazala (vpis težave ali bolezni in navedba vseh strani, na katerih se ta pojavi). Na zadnjih dveh listih so v nemščini in latinščini podatki o licitaciji leta 1872, napisani v težko berljivi bohoričici, omenjeno je tudi ime Josef Jemiz, ki je bil verjetno kupec.

Dolenc (1983–1987: 48) knjižico v *Bibliografiji* opiše malo drugače: navaja druge strani in drugačen zaključek knjižice, tj. »za božji šlak, kader božje mele in ta bolesen Mankolia.« Kljub temu lahko z gotovostjo trdimo, da gre za isto opisano knjižico in za Dolencevo napako, verjetno ob precejšnjem številu podobnega gradiva, saj je Julijan Strajnar dne 22. 5. 2017 potrdil, da gre za knjižico, ki jo je podaril ISN ZRC SAZU in jo Dolenc navaja v *Bibliografiji*.

Vsebina rokopisa *Bukue sa use potrebe tega gmein ludstva*

Prve bukve obravnavajo razbiranje bolezni iz urina, za katerega je dosledno uporabljen izraz *voda*. Pomen razbiranja bolezni iz vode je poudarjen že v prvi povedi: »Ta perva inu nai potrebnishi rezh je vodo posnat prid ni mogozh reznovat nar bosh je sadet bolesen enga zhlovika [...]«. Kar preseneča pri vsebini te knjižice, je, da urin ni nikjer definiran: nikjer ne piše, kaj *voda* pravzaprav je, kar v drugih knjižicah najdemo (prim. Košir 2013: 8). Tudi samo označevanje poglavij se deloma razlikuje od drugih bukev (prim. Košir 2013).

Poglavje je razdeljeno na *stuke* (prim. nem. *das Stück* = kos), tj. podpoglavja, in se začne z navodili, kako vodo pravilno pripraviti za ogled: vodo je treba prestreči zjutraj v čist glaž, ki mora stati na ne prevročem in ne prehladnem četrto ure, da se tekočina umiri, in se je ne sme prelivati. Nato so podana navodila, kako vodo opazovati, s posebnim poudarkom, da je treba poskrbeti za prave pogoje (čistoča, temperatura, svetloba) in upoštevati starost bolnika. Sledijo opisi in razlage bolezni glede na barvo, vonj in pojave na vodi. Razlage pojavov na urinu so preproste in velikokrat napačne, tako npr. kot navaja tudi Košir (2013: 8) za *Dobračavske zdravilske bukve*, ki so tudi prepis *Lipičevih bukev*: veliko »mehurčkov« pomeni, da je »človek poln vetrov«. Košir (2013: 8) to zmoto nato pojasni s poenostavljeno razlago, da spenjen seč v medicini pomeni prisotnost beljakovin, kar je posledica vnetja in nekaterih drugih bolezni sečil (Košir 2013: 8), vendar je tudi to sklepanje večkrat zmotno.⁵

⁵ V ustnem posvetu v hematološkem laboratoriju Onkološkega inštituta v Ljubljani so izpostavili, da imamo danes možnost zanesljive analize urina z laboratorijskimi raziskavami, ki dokazujejo, da je takšno sklepanje poenostavljeno in večkrat zmotno.

Ob opazovanju barv *Bukue* ločijo 17 različnih stanj, ki so opisana v tabeli.⁶

Črna kakor tinta	Sežgan faiht ⁷ u zhloveku
Koker "8 lug	
Siva koker svinz	
Bila koker voda	Popoun [...] hud želodz
" " koker Sava	
Blida kakor merlč	
Bila kakor mesna župa	Sredna bolisen
Koker kaša oprau	
Rumena kokor lomone	Dobro popounania hladna kri
" " jabuka	
Rudeča " slatu	Popounoma [opreu] Rozha kri
Koker ogin	
Koker shefran	Ferderbanie te nature
" " Sonze	
" " Plamen	
Koker vino	Doljemanje te nature
Selena koker trava	

Voda otroka je mlečne barve, voda odraslega rumena, voda starejšega pa je podobna navadni vodi, torej svetlejša.

Naslednje podpoglavje obravnava, kaj vse se najde v urinu. Našteje 16 rezhi, ki jih je treba merkati (tj. biti pozoren nanje): 1. *Zirkel* (tj. krog), 2. *Smetana*, 3. *Kri*, 4. *Pisek* (tj. pesek), 5. *Natidlek sime od moža inu žene* (tj. ostanek moškega semena v urinu), [6.] [...] *od klobuk*, 7. *Zerne iskre al jagodze* (črna usedlina), [8.] [...] *koker megla*, 9. *Dlaka*, 10. *Spige*, [11.] [...], 12. *Prah*, 13. *Debela rizh*, [14.] [...] *koker drobna*

⁶ Tabela je prepisana, kolikor je mogoče, identično, tj. vsa ločila, pisava in uvrstitev besed v posamezne vrste so napisani enako kot v originalu.

⁷ *Fajt, fajht, fajhtn* so besede, prevzete iz nem. besede *das Feucht, feucht* = vlaga, mokrota oz. vlažen, moker. *Fajht* v padarskih bukvah pomeni predvsem vlažne, gnojne rane in kašelj z obsežnim izpljunkom pri kroničnih boleznih pljuč.

⁸ " je ponavljalni znak in pomeni enako besedo kot v prejšnji vrstici.

pesheniza (tj. usedlina), 14. *Gnoi*, 15. *Kar se nadno poleshe kakor* [spolud], 16. *Meshava* (tj. maščoba).

Reči, ki jih je mogoče najti na vrhu oz. na površini vode, kažejo na boleznj glave: *seleni zirkel* pomeni, da bo človek oglušel, če pa se *zirkel tresse*, to pomeni možgansko kap (*boshji shlak*). Če je na vodi gosta smetana oz. vsebuje veliko mehurčkov (*mehir-zov*), pomeni, da ima človek v sebi veliko vetrov. Če je voda bleda, pomeni vnetje (*vroshino*) pljuč, srca, prsi, jeter. Gosta in smrdljiva kri na vodi pride iz mehurja, črna kri na dnu *glasha* pa iz ledvic, čista kri na sredini kozarca pa pomeni bolezen jeter in vnetje rebrne mreže (*bodljaje*). Pesek v vodi pomeni ledvične kamne, bel trd pesek na dnu lončka pa pomeni, da se je kamen zdrobil. Veliko majhnih mehurčkov pomeni bolezen želodca in *malih zhrev* (tanko črevo). Meglica svinčene barve pa pomeni jetiko. Ob božjasti se na vodi pojavi veliko drobnega prahu na dnu, če pa je prah na sredini kozarca, gre za bolezen pljuč in težko sapo. Črna barva urina je napovedovala smrt bolnika. Če je urin črne barve in smrdi, gre za prisad ali vnetje pljuč, če pa je črna barva na dnu kozarca, pomeni, da bo ta človek prišel ob pamet. Tudi blede svinčena barva pomeni smrt, enako zelena barva. Bela gosta voda pomeni jetiko, rdeča pri vodenici pa kaže na smrt.

Posebno podpoglavje zavzema ocenjevanje *shinske vode* in *deklishe vode*. Prek opazovanja le-te so lahko ugotovili, ali je ženska *dosegla ljubezen*, tj. imela spolni odnos (kalna voda s semenom na dnu), da je noseča (čista voda z umazanijo na dnu glaža), da je t. i. *shenski zeit*, tj. da ima menstruacijo, če je bilo v vodi nekaj krvi. Celo predvidevanja o laktaciji so temeljila na analizi vode (*zhista ruzdezhia svetla – ni sa mliko, je suhe nature*). Nosečnost (2–3 mesece) je nakazovalo, če v vodi *prah seje gor inu dol, koker sonze skos sprajne*. Neplodnost in/ali devištvo pa je nakazoval svetel urin, tak kot čista navadna voda. Devištvo so lahko potrdili, če je bila voda *zhista inu svetla; siva temna mastna voda* je pomenila, *de sama shlata inu tolash*. Če je bila voda kakor *lashko olje*, je nakazovalo, da bo lahko *devishtu obdershava*.

Ocenjevanje stanja in diagnosticiranje bolezni iz urina je bila osrednja metoda padarjev. Zato je tudi popis posameznih pojavnih oblik urina precej natančen, opisi pa ponazorjeni s primerami iz vsakdanjega življenja; poleg tega, da je voda lahko prozorna, motna, čista, črna, zelena, zlata, rumena, bela, rdeča, so te barve ponazorjene še z natančnejšimi primerami: *ruzhia koker ogin, rumen koker jabuka, koker shafran, siva koker svinz, selena koker trava, bila koker mesna shupa* itn.

Urin bolnika so velikokrat prinesli drugi, saj sam običajno ni bil sposoben zapustiti postelje; to pomeni, da je bila metoda uporabljena za diagnosticiranje bolezni na daljavo (Košir 2013: 152). Čeprav so bile metode celo za 19. stoletje nenatančne in nestrokovne, večkrat celo napačne, so padarji pri njih vztrajali in ljudje so jim zaupali.⁹ Tovrstno zdravljenje je bilo pogosto še po 2. svetovni vojni (Košir 2013: 152).

⁹ Celo Dvoršak (1994: 16) v času sodobne medicine zapiše: »Skozi stoletja so mojstri uroskopije razvili različne sisteme in metode diagnosticiranja, ki bi lahko bili aktualni tudi danes.« Ta citat dokazuje, da še danes, ko so dokazali, da je bilo veliko diagnostičnih metod napačnih, kar je povzročilo tudi napačno zdravljenje, obstaja zaupanje v stoletne tradicije ne glede na njihovo (ne)učinkovitost.

Druge bukve so naslovljene *Kemsht sa shlatat* in obravnavajo način, kako tipati žilo. So krajše in obsegajo le tri strani in pol. Zapisano je natančno navodilo, kako tipati pulz pri človeku; ta navodila so zelo podobna današnjim. Priporočili so ovrednotenje trajanja 40 zaporednih srčnih utripov po občutku. Razbiranje bolezni in značilnosti človeka iz utripa temelji na srednjeveških predstavah o telesu. Hiter utrip pri na otip debeli žili je pomenil *mrzlo kri*, počasen utrip pri tenki žili pa *mrzlo* človeško *naturu*; *fajh(t)na* (mokra) *natura* pa ima globoko in široko žilo. *Suha* natura ima tenko in močno žilo. Hiter in močen utrip pomeni *ick* (nem. *die Hitze* = vročina), tj. *vročo naturu* (Košir 2013: 153).

Tretje bukve z naslovom *Od bolisen arznovai* nasploh obravnavajo splošne bolezni in težave. Posamezna bolezen ni opisana v besedilu, kar bi načeloma pričakovali v priročniku za padarje, temveč je navedeno samo poimenovanje bolezni, ki pa je večinoma opisno (*Kadar souse is ozhi tezhejo*, *Kadar shumi u sheseh*, *Kadar krish boli al herbet*, *Kadar se voda sapira*). Nato sledi opis zdravljenja z zdravilnimi zelišči in/ali zeliščnimi pripravki, ki so bili največkrat domače izdelave (*teh mertvih kopriu sime na medu kuhi*, *nared flaishter na tribh*), redkeje lekarniške (*ta rudezha shauba sa boshjast*). Poimenovanje teh zdravil je zapleteno in težko razumljivo, veliko poimenovanj zdravil in zelišč pa je zapisanih v narečju (npr. *slata korenina*, *ta rudezha shauba*, *zherniza*, *volovig jeseg* itn.) in druge niso bila poznana (Košir 2013: 153).

Pri poimenovanju bolezni in stanj je zaradi opisnega poimenovanja manj težav z razumevanjem, za katero bolezen ali težavo gre. Nekaj starejših imen bolezni se sicer pojavi, npr. *madron* (boleči trebuh), *flus*, *faiht* (hude otekline in zagnojene rane), *boshji shlak* (možganska kap), vendar je mogoče razlago zanje poiskati v več drugih virih.

Tretje bukve v splošnem obravnavajo naslednje bolezni in težave: glavobol (vročina, mraz, vrtoglavica), bolezni oči (za čiščenje oči, za odpravljanje pekočine, za kalne oči, za solzeče se oči, gnojne oči), bolezni ušes (boleča ušesa, gluhoti), nosu (če preveč teče kri iz nosu, zamašen nos), ko ustnice pokajo ali se gnojijo, bolezni čeljusti (gnijejo), bolečine pod jezikom, gnojni zob, bolezni grla (bolečina, slab zadah), *krof* na vratu (tj. golša), bolezni prsi (kašelj, bule in gnoj na prsih, rak, za mleko), pljuč (težka sapa, pljuvanje krvi, jetika), jeter (bodljaj, jetika na jetrih, zlatenica), bolno vranico, bolezni srca, želodca (boleč želodec, madron), grižo, gliste, težave s hrbtom, bolezni mehurja (kamni, zastajanje vode, uhajanje vode), zdravljenje bolezni *skritih krajev*,¹⁰ tresavico rok, otekanje nog, mrazenje, mrzlico, božjast, se ukvarjajo z rodovitnostjo, težkim porodom in drugimi porodnimi težavami. Prvi del tretjih bukev prepisovalec zaključuje z napisom *Konez notrainih bolisen*.

Sledi obravnava zunanjih bolezni in težav: rane (odprte, zagnojene, stare, opekline), podplutbe, razne bule, ustavljanje krvi, odpravljanje *divjega mesa*, piki (pajki, čebele), ugrizi (kača, ugriz steklega psa), preganjanje garij, uši, gnid, nato pa še nasveti za pripravke za pospeševanje rasti las, za preprečevanje rasti las, za

¹⁰ Verjetno so mišljeni intimni deli.

preganjanje muh in gosenic. Z receptom za preganjanje gosenic in pripisom *Konz sunainih bolisen* se končajo tretje bukve.

Poleg napotkov in navodil, ki se zdijo smiselna, kot npr. nasveti ob pikih (s polaganjem kisovih ali trpotčevih obkladkov), so tudi nekateri, ki temeljijo na vražah in so popolnoma neučinkoviti, npr.:

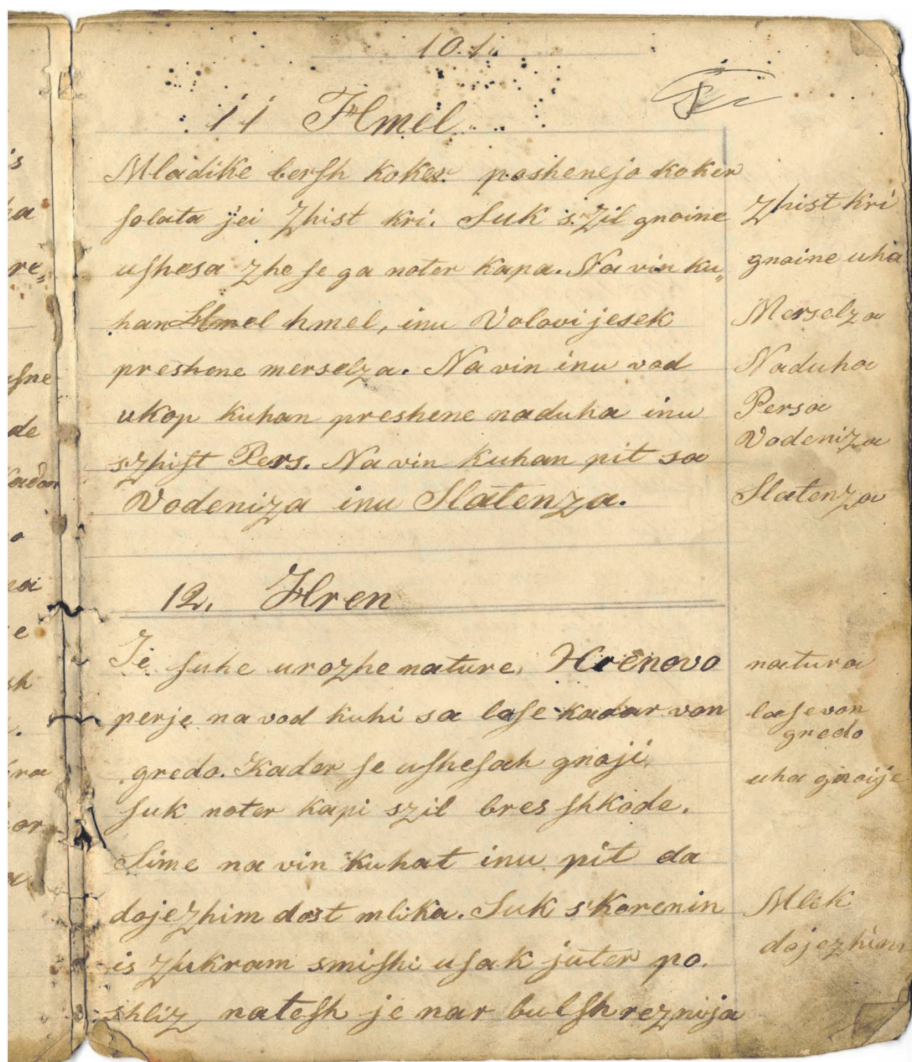
- *Sobe brez klish ruvat: S armeniga inu sobnikoviga pirja sukam oimash sob, pade ven.*
- *Kadar krish bo al herbet: Iz gnoja glist nali u en glash den kafre noter uli noter poi Rashmarinauga inu pou brinoviga savesh glash. S ona mruna oistau ga 24. dni na sunze s tima ikam herbt mash inu grei.*
- *Douge lasje naredit: Repjave (tj. repine) korenine na lugu kuhi inu glava smivi.*

Poleg zunanjih neučinkovitih pripravkov so omenjeni nekateri tudi za notranjo uporabo in se zdijo dandanes povsem nesprejemljivi, njihova učinkovitost pa je temeljila verjetno bolj na placebo učinku:

- Za notranjo uporabo je bilo priporočeno zdravilo proti božjasti: *Nalovi en glaž teh velikih mraulov, te črne so bolši, uli [vlij] hudo žganje nanje, de mraule potonejo, zaveži glaž, postavi glaž 8 dni na sonce, potem odli žganje proč od mravlov in deni v glaž med, žganje, mire in kafre in žefrana. Če več daš, boljše je, postavi spet na sonce (za) 8 dni [...], še bolši je noter jemati pičle pol žlice, en dan dvakrat.*
- Pri raku in vsakem *divjem mesu* je priporočeno posipanje razjede s prahom: *Krta v eni čepin[i] sežgi, tista štupa potresaj, to vzame vsa gniloba in divje meso iz vsake gnile rane in tista [se] hitro celi.* Podoben učinek naj bi imele *tavelike krote* (krastače).

Knjižica v tem delu vsebuje precej nasvetov in receptov, posamezniki pa so verjetno uporabili najbolj dostopnega. Vprašanje je, koliko so pripravki v resnici pomagali. Glede na metode diagnosticiranja (razen pri očitnih težavah in boleznih) je tudi vprašljivo, koliko je bil posamezni pripravek ustrezen. Vsekakor pa se ravno v tretjih bukvah kaže preplet dolgoletnega opazovanja poteka bolezni, ljudskih metod zdravljenja in delnega poznavanja srednjeveške medicine. S tem delom se diagnostični del knjižice zaključiti in se nadaljuje z dvema deloma o zdravilnih učinkih plodov in rastlin.

Četrte bukve se začnejo na strani 83 in nimajo posebnega naslova. Obsegajo le sedem strani in obravnavajo različno sadje in drevje ter navodila, kako narediti posamezne pripravke iz njih in čemu pripomorejo: *jabuka, hrushke, fige, zhishne, grozdje al vinska terta, varh* (oreh), *hrast, bezeg inu hobat* (smrdljivi bezeg) in *brinje*. Poleg opisa koristi plodov (*Hrushke: sa mersle inu suhe nature so dobre, sa urozh shelodz*) je pri nekaterih navedeno tudi, komu lahko določeni plod škoduje (*vse jabuka so shkodlive za te kir kamen imajo*). O figah je navedena zanimiva vraža, da kdor veliko fig je, *se mu ushi rede*. Plodovi so razdeljeni na dve skupini: na tiste, ki so *mersle nature* (jabolka, hruške, češnje), in tiste, ki so *gorke, urozhe nature* (fige, grozdje, oreh, hrast, bezeg in smrdljivi bezeg, brinje). Kriterij delitve ni jasen, niti kaj pravzaprav pomeni mrzla in vroča natura.

Slika 3: Obravnava zelišč: ob strani so zapisani posamezni sklopi obravnavanega zelišča

Pete bukve se začnejo na strani 90 in ravno tako nimajo posebnega naslova. Obravnavajo 55 različnih zelišč na 74 straneh. Obravnavane rastline so oštevilčene, niso pa razporejene po abecednem redu. Pri vsaki obravnavani rastlini je napisano, ali so mrzle ali vroče ter suhe ali mokre nature, nato so v glavnem delu besedila popisani postopki, kdaj in kako jih uporabiti v zdravilne namene, ob strani pa so za večjo preglednost navedene težave, ob katerih jih uporabiti. Kot že omenjeno, je precej zelišč poimenovanih narečno, zato je razbiranje vrste zelišča omejeno. Za razliko od drugih podobnih knjižic v tej ni natančnih opisov rastlin, temveč zgolj postopki priprave in raba, kar nakazuje na to, da je bil prepisovalec sam uporabnik knjižice in je

dobro poznal rastline ali pa je predvideval dobro poznavanje rastlin tistega, ki bo knjižico uporabljal.

Zadnje bukve se končajo z obravnavo metlike in dopisom *Konz Finis Ende*.

Sledi *Register* po bukvah, tj. stvarno kazalo za I., II. in IV. bukve, ki je urejeno po vrstnem redu bolezni, težav in nekaterih zdravilskih pripravkov v knjižici, ne po abecedi. Kazala za dela o tipanju žil in zdravilnih učinkih plodov ni – predvidoma zato, ker sta poglavji krajši in se prepisovalcu ni zdelo potrebno, da bi ju vključil v register oz. kazalo.

Sklep

Padarske bukve iz Arhiva ZRC SAZU so eden prvih prepisov *Lipičevih bukev*, ki je bil v drugi polovici 20. stoletja iz Stične prinesen v Ljubljano. Prve in zadnje strani knjižice žal ni, zato ni znano, kdo je prepisovalec. Knjižica se deloma razlikuje od drugih knjižic – tako vsebinsko (npr. pri zeliščih ni opisa rastlin) kot tudi organizacijsko (drugačno oštevilčenje poglavij). Navedene razlike kažejo, da so tudi pri prepisih prepisovalci vsebino knjižice prilagajali sebi oz. uporabniku, ob branju Koširjevega (2013) članka se npr. pokažejo določene razlike v prepisih *Bukev*, kar kaže na izbiro prepisovalca, kaj lahko izpusti in česa ne (npr. pri figah Košir navaja, da zdravijo ženske bolezni, medtem ko v obravnavani knjižici tega ni). Vsekakor je knjižica dragocen dokument, ki kaže na zdravilsko kulturo v omenjenem območju ter kaže na širšo percepcijo zdravja, zato bi bila medsebojna primerjava prepisov izrednega pomena, neprecenljivega pomena pa bi bila tudi poglobljena jezikovna obravnava teh del, saj bi prikazala vso pestrost takratnega medicinskega strokovnega izrazja.

Literatura

- DOLENC, Milan, 1973: Ljudske medicinske knjige iz okolice Škofje Loke. *Loški razgledi* 20/1. 69–80.
- DOLENC, Milan, 1975: Okolica Škofje Loke – pomembno središče ljudskih medicinskih bukev. *Loški razgledi* 22/1. 123–133.
- DOLENC, Milan, 1978: Nove ljudskomedicinske bukve z Gorenjske in Notranjske. *Loški razgledi* 25/1. 140–148.
- DOLENC, Milan, 1983–1987: Bibliografija rokopisnih ljudsko-medicinskih bukev in zapisov s slovenskega etničnega območja. *Slovenski etnograf* 31. 31–74.
- DOLENC, Milan, 1999: *Zagovori v slovenski ljudski medicini ter zarotitve in apokrifne molitve*. Uredili Zvonka Zupanič Slavec in Marija Makarovič. Ljubljana: Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete v Ljubljani.
- DVORŠAK, Andrej, ²1996: *Padarske bukve*. Ljubljana: Založba Slon.
- Iz stare zdravniške knjige, 1971: *Loški razgledi* 18/1. 255–257.
- KOŠIR, Tone, 2013: Dobračevske padarske bukve. *Loški razgledi* 60/1. 143–160.
- SOSIČ, Barbara, 2000: Gradivo o ljudski medicini v zapisih terenskih ekip Slovenskega etnografskega muzeja. *Etnolog* 10/1. 213–254.

